

W PARKU ARCHEOLOGICZNYM NA KOM EL-DIKKA

Uniwersytet Warszawski, jako jedyna uczelnia na świecie, dzięki odsłonięciu audytoriów na Kom el-Dikka w Aleksandrii może pochwalić się „własnym” antycznym uniwersytetem. To jedyne zachowane pozostałości starożytny uczelni znane z całego obszaru śródziemnomorskiego.

Renata Kucharczyk pracuje w Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW. Jest archeologiem, wieloletnim członkiem misji archeologicznej na Kom el-Dikka, specjalistką w zakresie rzymskich i islamskich zabytków szklanych. Píše również o Aleksandrii, w której mieszka i pracuje od ponad 25 lat.

Kom el-Dikka jest największym i najważniejszym stanowiskiem archeologicznym w Aleksandrii. Prace wykopaliskowe, które trwają tu nieprzerwanie od 1960 roku, prowadzą badacze z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW im. Kazimierza Michałowskiego we współpracy z Egipskim Ministerstwem Starożytności. W gęstej zabudowie współczesnego miasta, gdzie badania archeologiczne z konieczności ograniczają się jedynie do niewielkich wykopów, niezabudowany, prawie czterohektarowy teren po dawnym forcie napoleońskim pozwalał na dotarcie do antycznej zabudowy miasta i jej systematyczne przebadanie. Dokonane tu odkrycia okazały się jednymi z największych osiągnięć polskiej archeologii śródziemnomorskiej, pozwoliły lepiej poznać przeszłość miasta – jego topografię, architekturę i codzienne życie mieszkańców od II wieku p.n.e. do XIV wieku n.e.

Dzięki badaniom archeologicznym oraz pracom konserwatorskim i rekonstrukcyjnym polscy naukowcy przywrócili do życia część rzymskiej Aleksandrii. Dziś, obok nowo powstałej Bibliotheca Alexandrina, spad-

kobierczni Wielkiej Biblioteki Ptolemeusza, odsłonięty kwartał starożytnego miasta – z zachowanym układem urbanistycznym i monumentalną architekturą – jest nie tylko jego wizytówką, lecz także jedną z największych atrakcji turystycznych Aleksandrii, w której trudno odnaleźć ślady jej legendarnej świetności.

SPACEREM PO ANTYKU

Na Kom el-Dikka współczesna i antyczna Aleksandria przenikają się. Park archeologiczny, który tu powstał, choć oddzielony od miasta ażurowym ogrodzeniem, jest jego integralną częścią, „żyje” wraz z nim. Antyczne ulice i imponujące kolumnowe portyki wiodą do ogromnych łaźni cesarskich i cystern, bogatych rzymskich rezydencji i skromnych domów niezamożnych mieszkańców, i wreszcie do późno antycznych audytoriów i teatru.

Teatr, jedyny taki obiekt odkryty nie tylko w Aleksandrii, ale i w całym Egipcie, to perła parku archeologicznego. Przyciąga uwagę lekką formą architektoniczną i białą barwą marmurowych siedzeń odcinających się od zielonej skarpy. Swój obecny wygląd zawdzięcza wieloletniej pracy polskich architektów i konserwa-

Późnoantyczny teatr,
fot. G. Majcherek, CAŚ UW.

Wczesnorzymska mozaika z panterą z Willi Ptaków,
fot. W. Jerke, CAŚ UW.

torów, którzy do jego rekonstrukcji użyli oryginalnych elementów, detali architektonicznych, marmurowych i granitowych kolumn oraz kapiteł, wydobytych z kilkumetrowych warstw gruzu, przez wieki gromadzących się nad ruinami teatru. Początkowo, w IV wieku n.e., budynek ten funkcjonował jako odeon, w którym odbywały się przedstawienia muzyczne. Ostatnie, sensacyjne odkrycia rzucają nowe światło na funkcję tej budowli, gruntownie przebudowanej na przełomie V i VI wieku n.e.

STAROŻYTNY UNIwersYTET

Na zapleczu monumentalnego portyku teatralnego, ciągnącego się przez ponad 200 metrów, odsłonięto doskonale zachowany zespół 22 sal. Prawie wszystkie wzniesiono na planie prostokąta z kamiennymi ławami biegnącymi wzdłuż ścian. Wyraźnie wyeksponowane są honorowe miejsca – w jednym przypadku niemalże tron – nieodparcie kojarzące się z katedrą profesorską, a niskie piedestały podłogowe pośrodku wielu z nich to prawdopodobnie miejsca dla studentów stojących tu podczas ćwiczeń retorycznych. Te wszystkie elementy wskazują, że odkryty kompleks sal, wzniesiony w VI wieku n.e., to pozostałość instytucji akademickiej. W kontekście ostatnich odkryć w przebudowanym odeonie należałoby widzieć największe, monumentalne audytorium. Porównanie do współczesnego Auditorium Maximum jest właściwie natychmiastowe. Nie dziwi zatem, że także dziś jest ono miejscem spotkań aleksandryjskich uczniów i studentów świętujących zakończenie nauki. Na edukacyjną funkcję tego zespołu wskazuje nie tylko jego architektoniczny rozmach, lecz także kontekst urbanistyczny: usytuowanie przy wielkim, otoczonym granitowymi kolumnadami placu w centrum miasta, w bezpośrednim sąsiedztwie wielkich łaźni cesarskich.

W okresie rzymskim często nauczano w łaźniach publicznych, które w tym okresie przejęły funkcje wcześniejszych gimnazjów – centrów antycznej edukacji. Kompleks sal odkryty na Kom el-Dikka wydaje się najlepszą ilustracją tych przemian. Wszystko wskazuje na to, że właśnie tu skupiało się życie społeczne, kulturalne i intelektualne późnorzymskiej Aleksandrii, a nauczający w audytoriach profesorowie kontynuowali wspaniałe tradycje dwóch wielkich ptolemejskich

skich instytucji naukowych – Muzejonu, czyli starożytnej „akademii nauk”, oraz wspomnianej już Wielkiej Biblioteki.

Monumentalny portyk kolumnowy, przy którym wzniesiono teatr i zespół audytoriów, prowadzi do wielkiego kompleksu term cesarskich będącego częścią nowego założenia urbanistycznego zrealizowanego z wielkim rozmachem w późnym antyku. Potężne ceglane mury wznoszące się na ponad pięć metrów, mimo że pozbawione dekoracji, marmurowych okładzin i barwnych tynków, do dziś robią imponujące wrażenie. Olbrzymi, symetryczny budynek term, wzniesiony na planie prostokąta, był jedną z najbardziej okazałych budowli tego typu w Aleksandrii i całym Egipcie. Obejmował on obszerne setki łaźni, mogące pomieścić codziennie do gorących kąpieł, *frigidarium* do kąpieł zimnych, gimnazja do ćwiczeń sportowych, publiczne latryny. Wodę do term dostarczano rurami ceramicznymi z pobliskich cystern.

W DOMACH ALEKSANDRYJCZYKÓW

Późnoantyczna Aleksandria to nie tylko centrum miasta z okazałą architekturą. Także dzielnica mieszkalna, wzniesiona w sąsiedztwie term, z wielorodzinnymi, skromnymi domami, mieszczącymi warsztaty rzemieślnicze, w których wytwarzano przedmioty ze szkła i brązu. Nie przypominają one w niczym

wspaniałych wczesnorzymskich rezydencji, które w trzech pierwszych wiekach naszej ery zajmowały cały obszar stanowiska, a których najlepsze przykłady znajdują się bezpośrednio pod tymi właśnie domami. Bogaty wystrój, dekoracja architektoniczna, malowidła i marmurowe rzeźby, a wśród nich wizerunki samego założyciela miasta, Aleksandra Wielkiego, wielobarwne mozaiki podłogowe o motywach geometrycznych, floralnych i figuralnych, doskonale ilustrują przepych miasta i bogactwo jego mieszkańców. Widać to najlepiej w Willi Ptaków, pawilonie wzniesionym na stanowisku, gdzie w oryginalnych murach wczesnorzymskiej rezydencji eksponowane są mozaiki. W triclinium, reprezentacyjnym pomieszczeniu domu, oraz prywatnych pokojach widnieją przedstawienia pantery, kolorowych ptaków (stąd nazwa pawilonu), rozety czy wreszcie cała gama geometrycznych elementów wykonanych z wielobarwnych płytek marmurowych. To jedyne takie miejsce w całym Egipcie.

Starożytna Aleksandria nazywana była niegdyś złotą, najświetniejszą, królewską czy wreszcie *vertex omnium civitatum* (koroną wszystkich miast). Potwierdzenie tych określeń można znaleźć w parku archeologicznym na Kom el-Dikka, który po wielu latach prac archeologiczno-konserwatorskich został otwarty dla zwiedzających.